Personální krize českého lesnictví

V lesním hospodářství České republiky je dlouhodobým trendem odliv pracovních sil. V drtivé většině případů se jedná o manuální pracovníky v pěstební a těžební činnosti, kteří musejí snést v lepším případě rozmary každodenního počasí. V horším pak vrtochy tržní ekonomiky lesního hospodářství ovlivňující trh práce v oboru. Ti, co v tvrdých podmínkách lesního prostředí ještě zůstali, nyní odcházejí kvůli nízkým platům nebo pro dovršení důchodového věku.

Náhrada novými a především mladými pracovníky přichází jen zřídka, což přispívá i k vylidňování venkova, protože lidé odcházejí za prací do měst. Chybějící dělníci jsou částečně nahrazováni levnou pracovní silou ze zahraničí, ale ta ve většině případů nesplňuje kvalifikační předpoklady, což vede mimo jiné k nárůstu počtu pracovních úrazů, zejména v těžební činnosti. Kde hledat příčiny odlivu pracovní síly z lesního hospodářství, která prohlubuje krizi v lesnictví?

Kůrovec se šíří republikou, ale bojovníků, kteří by bojovali v první linii – dřevorubců, je nedostatek. Chybějí i kvalitní lesní dělníci, kteří provádí úklid po těžbě či následné zalesňování holých ploch. Jednou z příčin se jeví nestabilita trhu v lesním hospodářství, nejistota práce a neodpovídající platové hodnocení lesních dělníků, živnostníků, ale i hajných.

Transformace lesního hospodářství

Samotné zárodky dnešních problémů lze zřejmě hledat v transformaci lesního hospodářství po roce 1989, kdy došlo k přechodu od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní. Postupně se navracely majetky do soukromých rukou a forma správy státních lesů byla rozporuplná.

Tehdejší sdružené lesní závody se téměř všechny transformovaly na lesní správy (LS) a na akciové společnosti na základě privatizačních projektů. Prodej dříví a nákup pěstebních a těžebních služeb v případě první varianty byl na LS stanoven prostřednictvím komplexních zakázek v rámci obchodního modelu „při pni". Ten je založený na zadání veškerých prací včetně prodeje dřeva „při pni" – takzvaná lokalita „P" na určitém území (smluvní územní jednotka většinou o velikosti několika revírů) jednomu a témuž dodavateli (smluvnímu partnerovi). Prodej dříví se realizuje až po skácení, odvětvení, změření stromu v lese (proto „při pni") smluvním partnerem a po kontrole a potvrzení revírníkem Lesů České republiky, s. p., (LČR).

Lesní správy tvoří základní složku řízení podniku Lesů České republiky. Ve vojenských výcvikových prostorech vznikly Vojenské lesy a statky ČR, s. p., (VLS). Tehdy zvolená forma transformace u LČR ještě dnes budí u řady lesníků velké vášně. Nelze se ale věčně ohlížet do minulosti. Lze se však z této doby poučit a využít to pro budoucnost. Ve spojitosti s historií zrodu transformace lesů si musíme uvědomit, že v oné „divoké" době byly lesy pod různými tlaky směřujícími například i k privatizaci státního majetku do soukromých rukou. Po majetkových restitucích nyní státní lesy hospodaří na dominující rozloze lesa (57 %), jak dokládá tabulka. Z tohoto hlediska je možné pohlížet na „dílo" vytvořené transformací za určitý úspěch. Doufejme tedy, že myšlenky na rozprodání státních lesů jsou navždy zapovězené, pokud jsou vnímané jako národní bohatství našeho státu – bohatství našich občanů.

Dnešní formu správy LČR, ale i státní správy lesů, je nutné akceptovat, stejně tak je nutné nelpět na stálých poměrech a spíše se stále vyvíjet a reagovat na přicházející podněty trhu a hlavně na postupně se měnící přírodní podmínky v důsledku globální změny klimatu (GZK). Je tedy opravdu jádrem problému českého lesnictví stávající a stále kritizovaný obchodní model u LČR, nebo hrají roli také jiné vlivy?

Rozdílné obchodní modely

Státní lesy v zemi obhospodařují dva dominantní státní podniky. Jsou to v první řadě LČR spravující většinový podíl lesů v zemi (48 %) a pak VLS, na které připadá 5 % porostů. Hospodaření obou podniků je různé v tom, že mají zaveden odlišný model obchodu se dřívím a zadávání prací. VLS si dřevo prodávají v dominantní míře ve vlastní režii přes rámcové smlouvy, ale pro hledání lepší ceny na trhu využívají více obchodních kanálů. Na práce v lese využívají dynamický nákupní systém nebo své zaškolené a kvalitní manuální zaměstnance. Díky své obchodní politice jsou vůči svým partnerům stabilní a korektní firmou, která je nedostává do existenčních problémů, a to ani v kalamitních situacích. Díky tomu jsou VLS také schopné pružně a efektivně reagovat na vývoj trhu se dřevem, nebo lépe řečeno, rychleji, a tím efektivněji bojovat proti rozmnoženému kůrovci či se zpracováním polomů. Výhodou je i vyšší stabilita po stránce kvalitních dělníků v lesích jednotlivých regionů.

Naproti tomu u LČR dominuje již zmiňovaný obchodní model „při pni". Celé komplexní zakázky se soutěží každých pět let na části území (asi 20 %). Jediným možným kritériem je cena. Díky tomuto jedinému kritériu, o které firmy soutěží, a předhánějí se, přináší LČR miliardové zisky do státní pokladny, ovšem zřejmě na úkor menšího mzdového ohodnocení dělníků a hajných pracujících pro firmy smluvních partnerů (SP). Proto celý systém pak dopadá na posledního v řetězci – manuálního pracovníka. To se navíc bohužel často promítá i do jednání jiných vlastníků lesů. Toto soutěžení však připomíná nemilosrdný souboj někdy až o přežití firem, které si chtějí udržet finanční kredibilitu a dostát svým závazkům. Tím význam slovního spojení „smluvní partner" LČR ztrácí v řadě případů opodstatnění. Pokud se v průběhu platnosti smlouvy vyskytne na trhu se dřívím problém například s přebytkem dřeva z náhlých kalamit, což bývá způsobeno náhlým propadem cen na trhu, dostává se vysoutěžená cena (na pět let dopředu po dobu platnosti zakázky) za dřevo SP od LČR nad aktuální tržní cenu. Díky tomu se firmy ocitají ve finančních problémech, jelikož cena vysoutěženého dříví od LČR nereflektuje aktuální vývoj trhu.

Tento problém má řešit indexace cen dříví. Jedná se o finanční mechanismus, který zpětně za jednotlivý kvartál valorizuje vysoutěžené ceny dříví, a to na základě dat Českého statistického úřadu (ČSÚ). Průměrné ceny podle ČSÚ však často nekopírují realitu trhu s ohledem na jejich větší či menší statistickou odchylku při sběru dat cen dříví od různých vlastníků lesů. Proto SP nakupují dřevo od podniku LČR za vysoké ceny, ale následně je levně (tržně) prodávají zpracovatelům. Zbývající státní i nestátní vlastníci si prodej dřeva uskutečňují v drtivé většině ve vlastní režii. Na pěstební a těžební práce si buď najímají živnostníky z regionu, anebo je provádějí vlastními zaměstnanci, což zajišťuje vyšší stabilitu firem hlavně v kalamitních situacích.

Příroda změnila plány

Koncepce Ministerstva zemědělství (MZe) k hospodářské politice LČR známá jako Dřevěná kniha je postavená za prvé na prodeji dříví „při pni" a za druhé na aukcích dříví. Oba způsoby prodeje mohou být ekonomicky výhodné a efektivní z krátkodobého hlediska, ale z dlouhodobého hlediska selhávají. Toho jsme mohli být svědky v minulém roce, kdy špatnou situaci na trhu se dřívím v důsledku kůrovcové kalamity ještě zhoršil silný vítr. Ten poškodil několik milionů metrů krychlových dříví, kvůli tomu cena dříví na trhu dále klesala. Lesy ČR se snažily o zlepšení situace na trhu se dřevem i o svůj hospodářský výsledek, když omezily a posléze zastavily těžby jehličnatého dříví, aby tím zabránily klesání ceny dřeva na trhu. Úsilí se přesto minulo účinkem.

Vlastníci lesních porostů v České republice v roce 2016

Vlastnictví		Porostní plocha (ha)	Porostní plocha (%)
Státní lesy		1 496 290	57,42
z toho	Lesy ČR, s. p.	1 251 858	48,04
	Vojenské lesy a statky ČR, s. p.	123 298	4,73
	MŽP (NP)	95 515	3,67
	krajské lesy (střední školy a jiné)	1 646	0,06
	ostatní	22 653	0,87
	MŽP (AOPK)	1 321	0,05
Právnické osoby		80 849	3,10
Obecní a městské lesy		444 668	17,06
Lesy církevní a náboženských společností		52 475	2,01
Lesní družstva		30 747	1,18
Lesy ve vlastnictví fyzických osob		500 070	19,19
Ostatní (nezařazené) lesy		911	0,03
Celkem		2 606 010	100,00

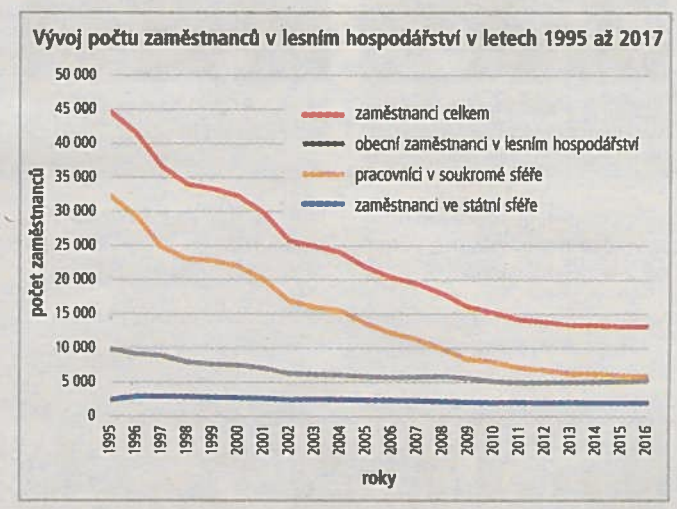

Prodej probíhal jen prostřednictvím aukcí a navíc o tento obchodní kanál nebyl takový zájem, protože řada aukcí se opakovala vícekrát. Buď nebyl zájem od obchodníků, nebo byly ceny za dřevo tak nízké, že byly pro LČR neakceptovatelné. Trh se dřevem byl jednoduše přesycen. Proto minulá vláda správně zareagovala na dramatický vývoj trhu s dřívím a z podnětu Asociace lesnických a dřevozpracovatelských podniků, LČR a MZe umožnila vypovězení uzavřených víceletých smluv bez sankcí. Tímto krokem se podařilo zachránit řadu firem. Na druhou stranu to ale poukázalo na špatnou koncepci státní politiky Dřevěné knihy, jejíž obchodní model „při pni" se stává při neočekávaných situacích labilním systémem destabilizujícím celý lesnicko-dřevařský trh. Přitom lze předpokládat, že v důsledku dopadů (GZK) budou přicházet obdobné větrné smrště, sucho a kůrovcové pohromy, a tím i častěji a intenzivněji napjaté situace na trhu s dřívím.

Základem všeho je dostatečné množství kvalitních pracovníků, především lesních dělníků *Foto Petr Hezký*

Koncem minulého roku LČR soutěžily komplexní zakázky znovu. V řadě případů ale státní podnik neuzavřel s vítězem tendru smlouvu z důvodu nevýhodných cen pro LČR. Mnohé zakázky se tak soutěžily opakovaně, což vedlo ke zpoždění všech prací v lese. V době roztroušených kalamit po bouřivých větrech a výskytu vysokého množství kůrovcového dříví v lesích, poměrně riziková hra státního podniku před kalamitou století.

V zájmu objektivity je však třeba dodat, že není chyba u smluvních partnerů vykonávajících práce a těžbu dřeva pro LČR, které za vysoutěžené ceny pak nemohou plnohodnotně zaplatit své nasmlouvané živnostníky. Na druhou stranu, není chyba ani u samotného státního podniku LČR. Ten pouze naplňuje závazky vůči svému zřizovateli Ministerstvu zemědělství. Domnívám se proto, že jádro problému se nachází v samotné státní politice. Pokud se nezmění prostřednictvím Dřevěné knihy a LČR následně nezmění svůj stávající obchodní model na převážné části spravovaného území, tak v českých lesích brzy nepotkáme česky mluvícího dělníka. Politika státu a následně státního podniku LČR se tak připojí k ostatním příčinám vylidňování venkova.

Jak se plní vládní úkoly

Minulá vláda měla ve svém programovém prohlášení, že „učiní kroky ke změně hospodářské politiky Lesů České republiky, s. p., ve prospěch zvýšení zaměstnanosti v jednotlivých regionech a posílení významu drobného a středního lesnického a dřevozpracujícího průmyslu". Změna v rámci této politiky byla naplňována zřejmě jen ve smluvních podmínkách pro SP v rámci obchodního modelu. Pokud nebudeme brát v úvahu sociální program veřejně prospěšných prací, kdy byli zaměstnáváni dlouhodobě nezaměstnaní.

U stávající vlády lze podle jejího prohlášení počítat s tím, že bude podporován rozvoj venkova jako u předchozích vlád. Ovšem od nové vlády se také očekává razantní změna v přístupu hospodaření v lesích, která bude stát na jasně definovaných krátkodobých a dlouhodobých cílech státní lesnické politiky, jejichž plnění bude vyžadovat. Větší důraz na sociální aspekt se musí projevit především u státních firem tak, aby se zastavil odliv kvalitních pracovníků a vytvořily se takové podmínky v lesnickém oboru, které by obor zatraktivnily pro mladé lidi. Proklamace nově nabízených stipendií pro učňovské obory lesnických škol je pouze částečným řešením nedostatku dělnických profesí, protože nemusí přinést stanovený cíl – zvýšení počtu kvalitního dělnického personálu v dlouhodobém horizontu.

Příprava na horší časy

České lesnictví zřejmě čekají ještě těžší časy, než jaké panovaly dosud. Může být ještě hůře? Ano. Již nyní mnoho lesníků zažívá krušné chvíle kvůli nedostatku pracovních sil, které by bojovaly s kůrovcovou kalamitou. Jedná se především o lokality na severní Moravě a ve Slezsku, ale z předpovědí očekávaných změn počasí lze předpokládat, že tato situace obdobně postihne mnoho dalších míst v ČR. Negativní dopady změn klimatu se neprojeví na lesích, ale dopadnou i na cestovní ruch v daných oblastech, sníží kvalitu života v regionu, zvýší náklady na opravy silniční infrastruktury a další.

Mějme na paměti, že dopady na lesy přicházejí velmi rychle, ale obnova lesa potrvá několik desetiletí až jedno století. Zůstává otázkou, jak se připravujeme na změny, které mohou postihnout celý sektor ještě výrazněji. Většina lesních majetků, především těch státních, produkuje v posledních letech poměrně vysoký zisk, ale potřebná opatření nepřicházejí.

Pokud se bavíme o změně v přístupu hospodaření, kterou si změny klimatu žádají, tak základem všeho je dostatečné množství kvalitních pracovníků, především lesních dělníků. Bez nich boj s kůrovcovými kalamitami nevyhrajeme a zbytek porostů na klimatology očekávané změny nepřipravíme. Lesní dělníci však musí být dobře finančně ohodnoceni, abychom je v lesích udrželi a přilákali pracovníky nové. Za stávajících platových podmínek bude stále docházet k jejich dalšímu odlivu. Průměrná hrubá měsíční mzda manuálně pracujících dosáhla v lesnictví za rok 2016 pouze 19 336 korun. Dokážeme, aby se alespoň ta zvýšila? A pokud se zvýší, přiblíží se ke mzdě sousedních zemí, kde jsou růstové podmínky obdobného charakteru jako v ČR?

Ing. Aleš Erber
Lesnický analytik a odborný lesní hospodář